

Роман Степанович МІДЖИН,
викладач кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного
університету ім. Івана Франка

АКЦЕНТУВАННЯ НЕПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ ЖІНОЧОГО РОДУ У ПОЕТИЧНОМУ ВЖИТКУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Значне місце у становленні акцентної системи займає поетичне мовлення, адже у ньому відображаються основні закономірності й тенденції наголошування слів. Не є винятком з цього погляду й поетичне мовлення Лесі Українки. Цікавим і показовим щодо цього є наголошення непохідних іменників жіночого роду.

Умовно можна виділити кілька типів наголошування непохідних іменників жіночого роду, які функціонують у поетичному мовленні Лесі Українки.

1. *Непохідні іменники жіночого роду з нерухомим наголосом на корені в однині і множині.*

До цього типу акцентування належать такі іменники: *бесѣда* (IV, 164, 170, 179) [Цитуємо за творами: Українка Леся. Зібрання творів у 12т. – К., 1975: у круглих дужках зазначено том, після коми – сторінка. Усюди й далі приклади взято з поетичних творів, наголос яких визначається ритмічною будовою]; *вигóда* (I, 71, 329; II, 65; IV, 215); *вiдьма* (V, 283, 285); *Вiзáнтiя* (III, 221); *госпóда* (I, 246; IV, 150, 220 – тричі, 231 – двічі; VI, 86 – двічі, 178, 196 – тричі); *дѣя* (III, 196; IV, 267 – двічі; V, 231; VI, 85); *жѣртвa* (IV, 44; V, 172); *загрáва* (I, 324, 325); *кiсть* (I, 272; II, 281); *кобóля* (V, 274, 275); *корóзвa* (I, 160, 163, 319 – тричі; II, 42, 43, 44, 45, 50 – двічі, 180, 207, 320; IV, 152); *корóна* (I, 206, 208); *кúпина* (V, 238, 241); *кúпiль* (V, 187, 188); *лелiтка* (I, 207; VI, 78); *лелiя* (I, 86 – тричі, 87 – двічі); *лiлeя* (I, 84, 193 – тричі; II, 133, 172, 182 – тричі; V, 206; VI, 22, 23); *малѣрiя* (I, 292); *музiка* (музикант) (I, 53, 64, 94, 128, 13, 142, 213, 214, 244, 264 – двічі, 305, 327, 337 – тричі, 388 – двічі; II, 35, 59, 110, 119, 175, 192; IV, 57; V, 19, 96, 107 – двічі, 123; VI, 23, 105, 165, 215, 217); *мúка* (IV, 16, 151, 322); *нáволоч* (IV, 293); *нáпасть* (I, 128; IV, 56; VI, 178); *нeнависть* (I, 128, 130 – тричі, 135, 136 – двічі, 140, 248; II,

209; Ш, 131, 134, 138, 140 – двічі; IV, 54, 55); *ніч* (I, 327; II, 95, 164, 234; IV, 204); *одва́га* (I, 127, 131); *озна́ка* (V, 75, 85 – двічі); *пі́на* (I, 157, 295; II, 103, 183; III, 236); *пла́хта* (I, 92, 94); *по́тороч* (I, 334; V, 142); *пра́ця* (I, 214, 215); *ро́зкіш* (I, 71, 86, 210, 328, 344; II, 52, 65, 159, 208, 267; III, 247; IV, 204; VI, 144, 204); *ста́на* (II, 106, 107, 190, 197, 208, 239, 298; III, 264); *ста́туя* (VI, 55, 57); *таба́ка* (II, 233); *тінь* (I, 324; II, 247); *ту́га* (I, 46, 51 – двічі, 52, 63, 68, 73, 74, 76, 91, 100, 117, 121, 123, 124, 131, 155, 172 – двічі, 183, 191 – тричі, 192, 193, 194, 199, 201, 202 – двічі, 221, 224, 237 – двічі, 263, 267, 286 – двічі, 287 – тричі, 295, 296, 342, 385; II, 10, 17, 36, 37 – двічі, 64, 65 – двічі, 75, 76, 86, 87, 90, 91 – двічі, 137 – тричі, 147, 152, 154 – тричі, 156, 157, 162, 167, 173, 193, 233, 241, 256, 261, 279, 284, 314; III, 139 – двічі, 140, 183, 233, 234; V, 120, 133, 195, 265, 272, 292; VI, 146); *фа́рба* (III, 244; V, 47); *цно́та* (II, 229; III, 158); *че́рга* (I, 126; IV, 85; VI, 98, 102 -двічі); *ша́на* (IV, 30, 92); *ша́та* (I, 84 – двічі, 151); *ще́лена* (II, 23, 27, 30); *я́года* (I, 291, 293, 294).

Серед указаних вище іменників, які мають місце у слововжитку Лесі Українки, є слова, акцентуація яких не збігається з наголосовою нормою або вони функціонують з варіантним наголошенням, зумовленим різними причинами.

Так, лексема *бесіда* зафіксована лексикографічними джерелами з нерухомим кореневим наголосом на першому складі у всіх формах однини і множини: *бе́сіда, бе́сіди, бе́сіди... – бе́сіди, бе́сід, бе́сидам... (Головац., 10; Голоск., 25; Грінч., I, 53; Орф., 46; Погр., 32; УЛВН., 44)*. Поетеса вживає варіант цього слова – *бесéда*, який також має нерухомий кореневий наголос, але на другому складі: *бесéди (IV, 164), бесéді (IV, 170)*, наприклад: “Я не терплю, як зайві люди в хаті під час *бесéди* нависають” (IV, 164); “Ні, друзі, не гордуйте вином, тож при *бесéді* випити годиться” (IV, 170). Таке наголошення зумовлене двома причинами – впливом тонічної ситуації цього поетичного твору і певним стилістичним навантаженням такого акцентного варіанта.

У слові *відьма* лексикографічні джерела фіксують нерухомий кореневий наголос на першому складі в однині та множині. Більшість словників, крім основного, накореневого наголошення, подають варіантне флексійне акцентування форм множини: *відьма, відьми, відьмі... – відьми, відьом, відьмам... та відьма́... – відьмі́, відьо́м,*

відьма́м... (Головац., 30; Голоск., 58; Орф., III; Погр., 95; УЛВН., 110).

У поетичній практиці Лесі Українки цей іменник функціонує з нерухомим кореневим наголосом; *відьма* (V, 280, 283 – двічі), *відьом* (V, 283), наприклад: “І та вже *відьма*?” (V, 283), “Хто б говорив! Уже таких *відьом*, таких нехлюй, як ти, світ не видав!” (V, 283).

Цікавим з акцентуаційного боку є слово *заграва*. Більшість словників подають кореневе наголошення всіх форм однини і множини на другому складі: *загра́ва, загра́ви, загра́ві...* – *загра́ви, загра́в, загра́вам* (Головац., 59; Голоск., 125; Грінч., II, 30; Орф., 228; Погр., 179; УЛВН., 206). Деякі лексикографічні джерела фіксують варіантне акцентування форм однини: *загра́ва і за́грава* (Орф., 228; Погр., 179; УЛВН., 206). Правописний словник Г.Голоскевича засвідчує іменник *заграва* тільки з наголосом на першому складі: *за́грава* (Голоск., 125). У поетичній практиці Лесі Українки лексема *заграва* функціонує з наголосом на першому складі: *за́грава* (I, 324, 325), наприклад: “Коли бува, щоб *за́грава* червона своєю кров’ю залила і втопила препишні, ярі багряниці вали і ваш вогонь пожаром поїняла?” (I, 324).

У сучасній українській мові лексема *купина* вживається з варіантним наголошенням: *ку́пина, купіни, кúпині...* – *кúпини, кúпин, кúпинам ... та купина́, купини́, купини́...* – *купіни, купін, купінам...* (Головац., 88; Орф., 337; Погр., 260; УЛВН., 361). У другому акцентному варіанті наголос рухомий – флексійний в однині і кореневий у множині. “Словник української мови” за ред. В.Грінченка реєструє тільки другий акцентний варіант: *купина́...* – *купіни ...* (Грінч., III, 327). У вжитку Лесі Українки це слово функціонує в обох акцентних варіантах; *купиніо́ю* (V, 238) і *кúпинах* (V, 241), наприклад: “Спалахніть над *купиніо́ю*, поведіть драговиною, – де він стане, там і кане аж на саме дно болота...” (V, 238); “Чого ж ти по світляки погнався на болото? Хіба ж вони по *кúпинах* сидять” (V, 241).

Словники української мови подають дві лексеми *музика*, в яких наголос виконує смислорозрінуювальну функцію: *му́зика* (вид мистецтва) і *музі́ка* (музикант) (Головац., 98; Голоск., 228; Грінч., II, 453; Орф., 383; Погр., 293; УЛВН., 340). У вжитку поетеси обидва слова *му́зика і музі́ка* переважно функціонують з наголосом

на другому складі, а їх значення розрізняється тільки в мікроконтексті: *музіка* (вид мистецтва) (I, 53, 64), *музіку* (I, 94), *музіці* (I, 214), *музіки* (I, 142), *музік* (I, 327) та *музіка* (музикант) (I, 94, 142, 388), *музіки* (I, 388), *музіці* (II, 175), *музік* (VI, 23), *музікам* (VI, 165), наприклад: “На весіллі *музіка* гучна, Тож-то шпарко та весело грає” (I, 64); “Ой на балі веселая Музиченька грає. Конвалії та *музіка* Бідне серце крає”; “Я так тебе *музікою* твоєю скував, зв’язав, немов залізним пуютом” (I, 214); “З сопілками та з дзвінками, – То *музіки* дворові” (II, 175); “... знаючи ціну і *музіці*, и *музікам*, і струнам, щирого злота пісень не продасть за злотистую арфу...” (I, 388).

Тільки у двох випадках наголошення слова *музика* (вид мистецтва) відповідає акцентній нормі: *му́зика* (V, 19; VI, 215), наприклад: “Ну так, скульптура, *музика*, малярство...” (V, 19); “Я згоджуюсь, хоча було б ще краще, якби в особах ваших поєднались *му́зика* і танець в одно подружжя” (VI, 215).

Цікавим з акцентуаційного боку є іменник *ніч*. Лексикографічні джерела фіксують нерухомий кореневий наголос форм однини та варіантний – кореневий і флексійний – у родовому, давальному і місцевому відмінках множини: *ніч*, *но́чі*, *но́чі...* – *но́чі*, *но́чей* і *но́чій*, *но́чам* і *ночám...* у *но́чах* і *ночám...* (Головац., III; Голоск., 244; Грінч., II, 567; Орф., 441; Погр., 334; УЛВН., 372). Первісним для цього слова було кореневе акцентування, а поява варіантних форм у множині є свідченням тенденції переміщення наголосу з кореня на закінчення у формах множини [2, 25].

У поетичній практиці Лесі Українки слово *ніч* функціонує тільки з кореневим наголосом у формі місцевого відмінка множини: по *но́чах* (I, 327; II, 95, 164, 234; IV, 204), наприклад: “У вдень він даремно розваг шука, А потім по *но́чах* марою блука. Обходить всі зали й кімнати” (I, 327); “Уже покинули й пісні, не хтіли спати вже й по *но́чах*, сиділи все такі сумні” (II, 95); “Не знав ти, як було ридав я гірко по *но́чах*, як оплакував неволю” (IV, 204).

З нерухомим кореневим наголосом в однині і варіантним – кореневим і флексійним – у множині засвідчений у лексикографічних джерелах іменник *плахта*: *пла́хта*, *пла́хти*, *пла́хті...* – *пла́хти*, *пла́хот*, *пла́хтам...* і *плахті́*, *плахóт*, *плахтám...* (Головац., 129; Голоск., 292; Орф., 531; Погр., 388; УЛВН., 458). Тільки “Словник української мови” за ред. Б.Грінченка подає іменник *плахта* з

нерухомих кореневим наголосом в однині та множині: *плáхта*... – *плáхти* (Грінч., III, 192). Поетеса вживає лексему *плáхта* у формах множини з наголошеним закінченням: *плáхті* (I, 92), наприклад: “Далі, все далі! Он латані ниви, Наче *плáхті* навкруги розляглись; Потім укрили все хмари ті сиві Душного диму, з очей скрився ліс. Гори веселі й зелені долини Згинули раптом, як любії сни...” (I, 92). Таке акцентування зумовлене ритмічною організацією строфи.

З відхиленням від акцентної норми функціонує у поетичній практиці Лесі Українки іменник *прия́знь*: *прия́зню* (II, 171), в *прия́зні* (II, 257), наприклад: “...” Вас довго не було!” – сказала вголос, З холодною та прикрою *прия́зню*” (II, 171); “Так, вона! дочка полудня. Чорна Мумма! тая Мумма З москалем живе в *прия́зні*, з диким варваром північним!” (II, 257). Нормативним в українській мові є кореневе наголошення першого складу всіх форм однини: *прия́знь*, *прия́зні*, *прия́зні*... (Головац., 140; Голоск., 323; Грінч., III, 455; Орф., 627; Погр., 427; УЛВН., 515).

Лексема *ро́зкіш* побутує у вжитку поетеси лише у формах множини з наголосом на другому складі: *ро́зкіші* (I, 71, 86, 210, 328, 344; II, 65, 159, 267, 288, IV, 204; VI, 144), *ро́зкішів* (II, 52, 208; III, 247; VI, 204), *ро́зкішах* (III, 247), наприклад: “Тіпся, милий, бо червона рожа – то кохання квітка та *ро́зкіші*” (I, 86); “Коли ти серед панських *ро́зкішів* Продаватимеш люд свій панам, Ми самі боронити потрапим Ті права, що належаться нам” (II, 52); “Брате мій, ти напути нашу віру жінку, тоді вона вже плакати не буде по марних світових *ро́зкішах*” (III, 247). Сучасні словники подають варіантне наголошення непрямих відмінків однини та всіх форм множини: *ро́зкіш*, *ро́зкіші*, *ро́зкіші*... – *ро́зкіші*, *ро́зкішей*, *ро́зкішам*... (Головац., 144; Голоск., 346; Орф., 655; Погр., 464; УЛВН., 566), причому наголос на першому складі є рекомендований, а на другому – допустимий, властивий поетичному мовленню [3, 1986, 18].

Збігається з нормативним акцентуванням іменника *ту́га*: *ту́га* (I, 51, 67, 73, 74, 76, 91, 117, 121, 151, 172, 183, 191, 192, 202, 221, 224, 237, 267, 269, 286, 287, 288, 296; II, 17, 36 – двічі, 64, 65, 76, 91 – двічі, 137, 152, 167; III, 139, 140, 183, 233, 234; V, 120, 133, 195, 265, 272, 292; VI, 146), *ту́ги* (I, 123, 124, 191 – двічі, 193, 194 – двічі, 199, 287, 288; II, 86, 90, 146, 154 – двічі, 157, 173, 241, 256,

261, 284; III, 139 – двічі, 183; V, 133, 272; VI, 146), *тузі* (I, 51, 63, 263, 286, 342; II, 10, 75, 193, 233) [Голоск., 403; Грінч., IV, 292; Орф., 771; Погр., 546; УЛВН., 680], наприклад: “Із піснею тою у серці Велика їй *туга* встає...” (I, 67); “І все-таки, до тебе думка лине. Мій занашащений, нещасний краю. Як я тебе згадаю, У грудях серце з туги, з жалю гине” (I, 124); “Або вже б серце розбилось, і я б, як людина, сконала, та не стояла б страшною потворою, каменем в *тузі*.” (I, 286).

2. *Непохідні іменники жіночого роду з нерухомим кореневим наголосом в однині та флексійним у множині.*

У цей тип наголошення входять такі слова: *брунька* (I, 123, 125, 136 – двічі; II, 64, 66 – двічі; III, 198; V, 103 – двічі); *кішка* (II, 203 – двічі, 204); *мати* (III, 165 – двічі, 166, 167; II, 85 – двічі, 86; IV, 251); *невістка* (II, 306 – двічі, 307, 308, 309); *печішка* (IV, 67 – двічі, 68, 72); *хата* (IV, 156 – тричі, 157); *церква* (IV, 123, 124; VI, 21, 29, 39).

У більшості випадків акцентуація названих вище іменників збігається з сучасною акцентною нормою, проте у невеликої кількості слів цього типу наголосу наявне варіантне наголошення.

Цікавим з акцентуаційного боку є іменник *хата*. У формах множини словники подають варіантне наголошення цього слова – кореневе і флексійне: *хата, хати, хати – хати, хат, хатам... та хаті, хат, хатам...* (Головац., 179; Голоск., 423; Грінч., IV, 388; Орф., 816; Погр., 570; УЛВН., 689). Тільки з флексійним наголосом в місцевому відмінку множини побутує лексема *хата* в поетичному ужитку поетеси: по *хатах* (I, 156): “Стий! Стривай, Прісцілло! Я по *хатах* піду, сам сповіщу їх... всіх, кого поспію...” (II, 156).

3. *Непохідні іменники жіночого роду з рухомим наголосом в однині і нерухомим кореневим у множині.*

До цього акцентного типу зараховують такі іменники:

голова (II, 94, 238; V, 189); *гора* (I, 108, 117, 171; II, 192, 196, 200, 215 – двічі, 219, 236, 292, 293); *душá* (IV, 277; VI, 40 – двічі); *зімá* (I, 63, 64); *косá* (V, 253 – двічі, 264 – двічі).

Більшість указаних вище іменників функціонує у вжитку Лесі Українки з нормативним акцентуванням, деякі побутують або з варіантним наголошенням, або з відхиленнями від акцентної норми, зумовленими різними причинами.

Так, іменник *голова* більшість лексикографічних джерел подає з таким наголошенням у формах однини і множини: *голова́, голові́, голови́, го́лову, голові́ю, у голові́ – го́лови, голі́в, го́ловам, го́лови, го́ловами, у го́ловах* (Головащ., 40; Голоск., 79; Погр., 118; УЛВН., 137). Частина словників фіксують варіантне наголошення місцевого відмінка множини: у *го́ловах* та у *голова́х* (Грінч., I, 361; Орф., 155).

У мовленнєвій практиці поетеси акцентування слова *голова* в основному збігається з нормативним: у *го́ловах* (II, 238; V, 189), наприклад: “Та найбільш мене дражили Ті набитті клоччям птахи, що над ліжком на полиці В *го́ловах* в мене стояли” (II, 238); “ї, що найприкріше, – такі думки живуть у *го́ловах*, що начебто повинні бути світліші, ніж голови поспільські” (V, 189). Тільки в одному випадку під впливом тонічної ситуації поетеса вживає флексійний наголос у формі орудного відмінка множини: *голова́ми* (II, 94), наприклад: “Коли ж, бувало, й так почнуть навчати товариші словами, вони, було, або поснуть, або кивають *голова́ми*, як п'яні... хоч що хоч кажи!” (II, 94).

Нормативним в українській мові є таке наголошення слова *гора*: *гора́, горі́, го́рі, го́ру, горі́ю, в горі́ – го́ри, гі́р, го́рам, го́ри, го́рами, в го́рах* (Головащ., 41; Голоск., 80; Грінч., I, 39; Орф., 151; Погр., 120; УЛВН., 138). В основному з нормативним акцентування лексема *гора* побутує і у слововжитку поетеси: в *го́рах* (I, 108), по *го́рах* (II, 236), наприклад: “В веселій країні, в *го́рах* зелених, в розкіпній долині Місця веселого ти не знайшов, Смутний співець! умирати в самотині В смутну оселю прийшов” (I, 108); “Аргонавти без човна. Що по *го́рах* пішки лазять І не руна золотого, А з ведмедя шкури хочуть” (II, 236). Тільки форму орудного відмінка множини Леся Українка вживає з варіантним наголосом: *гора́ми* (I, 71; II, 192, 219) і *го́рами* (II, 215), наприклад: “Снігом повита, закована льодом, лежить вона ген *за гора́ми* (I, 171); “Він же видерся на скелю, вділ з презирством подивився, потім зник *поміж гора́ми*” (II, 192); “*Між гора́ми* в чорній балці – Озеро, вода глибока” (II, 215).

Іменник *зима* у формі знахідного відмінка однини функціонує в українській мові з варіантним наголосом: *зі́му і зимі́* (Головащ., 69; Голоск., 145; Грінч., II, 151; Орф., 270; Погр., 209; УЛВН., 241), причому кореневе акцентування є рекомендованим, а флексійне

– допустимим. Поетеса надає перевагу варіанту з акцентованим закінченням: *зиму́* (I, 63), наприклад: “Чом я не маю огнистого слова. Палкого, чому? Може б, та щира, гарячая мова Зломила *зиму́*” (I, 63).

4. *Непохідні іменники жіночого роду з нерухомим флексійним наголосом в однині і рухомим у множині.*

Цей тип акцентування утворюють такі слова: *сиротá* (I, 151, 152 – двічі); *сльозá* (I, 50, 52, 61, 73, 107, 122, 159, 176, 279 – тричі, 287, 288, 301 – двічі, 303, 307 – двічі, 340, 354, 366; II, 12, 24 – двічі, 37, 152, 235, 243, 292; V, 114; VI, 133, 160).

Лексикографічні джерела подають варіантне наголошення орудного відмінка множини іменника *сльоза*: *сльзьми і слізьмі* (Головащ., 160; Голоск., 312; Грінч., IV, 154; Орф., 705; Погр., 501; УЛВН., 611). У поетичній практиці Лесі Українки однаковою мірою функціонують обидва акцентні варіанти: *сльзьми* (I, 50, 52, 159, 287, 366; II, 292; IV, 160) та *слізьмі* (I, 73, 279 – двічі, 303, 307 – двічі; II, 152, 243; VI, 133), наприклад: “Світе мій! буду тебе дождитися, В чорну, смутну фереджію повитая, І посаджу кипарисову гілочку, Буде щодня вона *сльзьми* политая” (I, 159); “Ти, як осінь, уперше, розіллешся *слізьмі* над квітками, багрянцем і злотом, передсмертний твій спів пролетить над людьми – вітер лине отак над болотом...” (I, 279). Використовує поетеса й іншу словоформу орудного відмінка множини: *сльозáми* (I, 61, 107, 122, 176, 279 – двічі, 301 – двічі, 340, 354; II, 12, 24 – двічі, 37; V, 114), наприклад: “Тут водограїв ледве чутна мова, – Журливо, тихо гомонить вода, – Немов *сльозáми*, краплями спада; Себе оплакує оселя ся чудова” (I, 107).

5. *Непохідні іменники жіночого роду з нерухомим флексійним наголосом в однині і нерухомим кореневим у множині.*

Цей тип наголошення охоплює такі іменники:

булавá (I, 32, 33 – двічі); *весніá* (I, 63, 70, 120; II, 159 – двічі); *вербá* (III, 166, 167, 168); *винá* (VI, 15 – двічі); *ганьбá* (I, 348; II, 266; III, 153 – двічі, 165 – двічі, 166 – двічі, 175, 184 – тричі, 230; IV, 64; VI, 136, 144 – двічі, 146, 169, 194, 204, 220, 238); *господá* (IV, 246, 247, 248); *жагá* (I, 130, 156, 362, 363; II, 37, 87, 89, 143, 168, 172, 182, 183, 229; IV, 147; VI, 130); *журá* (V, 215, 216); *журбá* (II, 95, 133); *лускá* (I, 356, 357); *манá* (I, 139, 141; II, 315); *марá* (I, 254, 259; II, 86, 147, 153); *межá* (I, 96, 103); *нудьгá*

(I, 60, 97); *осока́* (I, 279, 283); *пора́* (II, 274, 276; III, 397); *роса́* (I, 202, 203, 205; II, 101 – двічі, 102); *сага́* (затока) (I, 193, 194); *сви́ня* (II, 321, 432; IV, 263); *сестра́* (I, 133, 134 – тричі, 135, 138, 168, 235, 140, 321; II, 174, 249; IV, 24, 36, 40, 42 – двічі, 55, 56 – двічі, 63, 72, 76, 81 – двічі, 122, 185, 257, 314; V, 36, 37 – двічі, 38, 246, 253, 254; VI, 48, 55, 57, 66, 67); *сназа́* (I, 144, 188; II, 47, 51; V, 86, 96; VI, 36, 193); *спина́* (I, 376, 377); *сосна́* (II, 86, 87 – двічі); *сторона́* (I, 99; II, 226, 298); *стріла́* (II, 302, 303, 305; II, 37); *струна́* (I, 147 – двічі, 153, 154); *стяга́* (I, 84, 95, 103, 305); *сурма́* (II, 42, 195, 272); *таїна́* (IV, 183, 185, 193); *труна́* (I, 79, 172, 179, 184, 185, 209, 265, 271, 274, 282 – тричі, 309, 348; II, 147 – тричі, 178, 290); *тятива́* (I, 245, 253); *щока́* (II, 217, 301, 353; II, 117); *юрба́* (I, 94, 128, 141 – двічі, 264, 267, 319; II, 19, 32 – двічі, 33, 34, 38 – двічі, 51, 56, 57, 107 – двічі, 145, 167, 169, 191, 225, 226, 308 – двічі, 126; III, 127 – двічі, 139, 143 – двічі, 147, 184; VI, 28, 30, 36, 61, 200, 209).

У більшості випадків акцентуація названих вище іменників збігається з сучасною акцентною нормою, проте для невеликої кількості слів властиві різні відхилення від акцентної норми або варіантне наголошення [3, 4].

Так, лексикографічні джерела подають форму знахідного відмінка слова *весня* з варіантним акцентуванням, причому флексійний наголос є рекомендованим, а кореневий – допустимим: *весну́* і *вєсну* (Головац., 21; Голоск., 42; Грінч., I, 142; Орф., 71; Погр., 57; УЛВН., 70). При вживанні знахідного відмінка поетеса надає перевагу флексійному акцентуванню: *весну́* (I, 70), наприклад: “В великому місті в розкішну теплицю Дівчина прийшла молода, Бо серцем почула *весну́*-чарівницю. Шуміла весняна вода” (I, 70). В інших словоформах однини теж превалює флексійне наголошення: *весня́* (I, 63, 120; II, 159), наприклад: “В вирій полинув, де вічна *весня́*, Натхнений співець” (I, 70).

Слово *ганьба* у поетичній практиці Лесі Українки в основному функціонує з авторським кореневим наголосом у формах однини: *га́ньба* (I, 348; II, 266; III, 165, 166 – двічі, 184, 230; IV, 64; VI, 194, 238, 320), *га́ньби* (III, 153, 165, 184; IV, 204, 248; VI, 136, 169), *га́ньбі* (III, 175), *га́ньбу* (IV, 144 – двічі), *га́ньбою* (III, 153, 184; VI, 146), наприклад: “Проклін отій нашій-ненашій країні, Де сором та *га́ньба* панують єдині, Де гинуть дочасно хороші квітки,

Де в цвілі та гною живуть робаки...” (II, 266); “А, се ти пророче *гáньби?*” (III, 153); “Свята руїна служить нашій *гáньбі!*” (III, 175); “Чи міг ти сказати: “Умри, Прісцілло, не давайсь на *гáньбу?*” (IV, 144); “О, наш король, пігмей сліпорожденний, безсилаць боязкий, уміє зручно неславою і *гáньбою боротись*” (III, 184). Значно рідше цей іменник функціонує з флексійним наголосом: *ганьба́* (IV, 152), *ганьбі́* (IV, 220), наприклад: “Мов *ганьба́*, так гнітить оця тривога бездільна і безсила!” (IV, 152); “Він перше мав до нього неохоту, хоч і не вірив поклепу на віру і не хвалив *ганьбі́* на християн.” (IV, 220). Як зазначають словники, нормативним в українській мові є флексійне наголошення форм однини іменника *ганьба*: *ганьба́, ганьбі́, ганьбі́...* (Голоск., 71; Грінч., I, 271; Орф., 141; Погр., 110; УЛВН., 127).

З відхиленням від акцентної норми функціонує в поезії Лесі Українки іменник *жура*. Нормативним в українській мові є флексійне наголошення слівформ однини цього слова: *жура́, жури́, жури́...* (Головац., 57; Голоск., 121; Грінч., I, 492; Орф., 220; Погр., 173; УЛВН., 200). У слововжитку поетеси лексема *жура* засвідчена один раз кореневим наголосом: *жу́ра* (V, 215), наприклад: “Трайся з вітром, жартуй із Перелесником, як хочеш, всю силу лісову і водяну приваб до себе, але минай людські стежки, бо там не ходить воля – там *жу́ра* тягар свій носить” (V, 215).

В основному з нормативним акцентуванням функціонує у поетичній практиці Лесі Українки лексема *снага*: *снаги́* (I, 144, 188; II, 47; V, 96; VI, 36), *снагу́* (V, 86; VI, 193), наприклад: “Вигострю, виточу зброю іскристу. Скільки достане *снаги́* мені й хисту...” (I, 144); “А все ж таки не тратьмо ще надії його порятувати, бо *снагу́* йому господь таки вділив чималу” (V, 86).

Цікавим з акцентуаційного боку є іменник *сосна*. Більшість лексикографічних джерел подає варіантне наголошення цього слова у формах однини: *сосна́, сосні́, сосні́... та со́сна, со́сни, со́сні...*, причому перший тип наголошення є рекомендований, а другий – допустимий, часто вживаний у поетичній творчості [6, 47]. Саме флексійний наголос уживає поетеса у знахідному відмінку однини: “Бачить віла згубу побратима, вділ спадає, наче стрілка з луку, та, на лихо, не на гору впала, а в долину, на земну *со́сну*, зачепилась там завоєм білим, наче хмарка, що сплила з верхів'я” (II, 89).

У поетичній практиці Лесі Українки іменник *сурма* функціонує з відхиленням від акцентної норми. Лексикографічні джерела фіксують флексійне наголошення цього слова у формах однини: *сурма́, сурмі́, сурмі́...* (Головащ., 168; Голоск., 388; Грінч., IV, 231; Погр., 525; УЛВН., 637). При вживанні слова *сурма* поетеса надає перевагу кореневому наголошенню форм однини: *су́рма* (II, 42, 195, 272), наприклад: “Аж тут король Едвард спинивсь, і *су́рма* забриніла. Знялась над військом короґва. Та не барвиста – біла.” (II, 42). Кореневе наголошення зумовлене ритмічною організацією строфи.

Загалом з нормативним акцентуванням побутує у поетичному мовленні Лесі Українки лексема *труна: труна́* (I, 172, 209; II, 147 – двічі), *труні́* (I, 282, 309, 348), *труні́* (II, 147 – двічі), *труну́* (I, 184, 185, 271, 282 – двічі), *труно́ю* (I, 274), *в труні́* (I, 79, 179; II, 147, 178, 290) [Головащ., 173; Голоск., 403; Грінч., IV, 289; Орф., 769; Погр., 545; УЛВН., 659], наприклад: “Від одного слова Розкрилася в дупні моїй *труна́*” (I, 172); “І часто ти безсонними ночами до любої *труні́* шукатимеш стежок і сльози литимеш старечими очима, – від них сріблом горітиме стежок” (I, 282); “...Велика ж потрібна могила Такій величезній *труні́*” (II, 147); “Мрія далекая, мрія минулая стала сю ніч надо мною, мов якась постать похила знебулая над дорогою *труно́ю*” (I, 274); “Всі давні та прикрії співи. Всі мрії тяжкіі, страшні Я хочу тепер поховати Навіки в великій *труні́*” (I, 147). Тільки в одному випадку для збереження тонічного ладу поетеса вживає кореневий наголос; “...Що ти не хотів їх у *тру́ну* сховати...” (I, 265).

Часто вживаний іменник *юрба* у мовленнєвій практиці Лесі Українки функціонує з варіантним наголошенням: *юрба́* (I, 128, 141, 264, 319; II, 19, 32, 34, 38 – двічі, 56, 167; III, 127, 184; VI, 28, 30, 61), *юрбі́* (I, 141, 191; III, 143 – двічі), *юрбі́* (III, 126; VI, 209); *юрбу́* (II, тричі, 107, 145; III, 139), *юрбо́ю* (II, 225, 308; III, 127); *в юрбі́* (I, 267; III, 147; VI, 36) та *юрба́* (II, 57, 107, 169), *юрби́* (II, 51), *юрбу́* (I, 94; II, 32), *в юрбі́* (II, 226), наприклад: “...Що виринали, наче до дна моря, З *юрбі́* великої і темної” (I, 141); “Годівлю дав *юрбі́*, тілам і душам, всім дав спокій, а сам у сій пустелі пасе думок отари незчисленні” (II, 126); “...Я ненавиджу, я проклинаю Ту *юрбу́* неправдиву, лукаву!...” (II, 33); “Мов передне військо, бігла Дичина чудна *юрбо́ю*, Дикі вепрі та олені, – Мчала вслід собака метка” (II, 225); “По кутках дівчата плачуть, а в *юрбі́*

йдуть поговори: “Он ота його кохала...”, “Он ота вінка втерляла” (I, 267); “Лицар вже на те нічого не відмовив, геть подався; Знову *юрба* загукала, і луною гай озвався” (II, 57); “З *юрби* виступив гурт невеликий. Та обрані від лоду всього” (II, 51); “Розходяться людські лави широкі. Скрізь видно ту *юрбу* велику” (I, 94); “Мусить в дикій *юрбі* їздить На коневі вороному” (II, 226). Обидва варіанти наголошення відповідають акцентній нормі, але флексійне наголошення форм однини є рекомендованим, а кореневе – допустимим: *юрба́, юрби́, юрбі...* та *юрба, юрби, юрбі...* (Головац., 189; Голоск., 448; Грінч., IV, 592; Орф., 860; Погр., 399; УЛВН., 721).

Отже, акцентуаційний аналіз непохідних іменників жіночого роду у поетичному мовленні Лесі Українки свідчить про те, що переважна їх більшість своїм наголошенням не відрізняється від сучасної норми. Якщо деякі й уживаються з варіантним наголосом, то більш поширеним є той, що виступає в сучасній українській мові.

Особливості наголошування аналізованих іменників загалом зумовлені специфічними художньо-поетичними ситуаціями: структурою поетичного твору, ритмічною побудовою фрази, звуковою структурою слова, її версифікаційним малюнком.

Акцентуаційні особливості поетичного мовлення Лесі Українки рельєфно відтворили становлення акцентних норм української літературної мови і органічно увійшли в її систему наголошування.

1. Веселовська З.М. Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI – початок XVIII століть). – Харків, 1970.

2. Винницький В.М. Наголос у сучасній українській мові. – К., 1984.

3. Винницький В.М. Акцентна система сучасної української літературної мови: Автореферат дисертації... доктора філологічних наук. – К., 1986.

4. Винницький В.М. Акцентна дублетність і кодифікація // Мовознавство. – К., 1983. – № 6.

5. Скляренко В.Г. Нариси з історичної акцентології української мови. – К., 1983.

6. Скляренко В.Г. Слова з двома наголосами в поетичних творах Лесі Українки // Культура слова. 1991, – № 40.

Список скорочень

Головац. – Головац С.І. Словник-довідник з правопису. – К., 1979;

Голоск. – Голоскевич Г. Правописний словник, – Харків, 1929;

Грінч. – Словарь української мови / За редакцією Б.Грінченка. – К., 1907-1909. – Т. 1-4;

Орф. – Орфографічний словник української мови. – К., 1994;

Погр. – Погрібний М.І. Словник наголосів української мови. – К., 1964;

УЛВН – Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник. – К., 1973.

Роман Міджин. Акцентуація непохідних іменників жіночого роду у поетичному вжитку Лесі Українки. У статті аналізуються особливості наголошення непохідних іменників жіночого роду в поетичному мовленні Лесі Українки. Поезія Лесі Українки є необхідним і невичерпним матеріалом для вивчення й дослідження акцентної системи української мови на певному етапі її історичного розвитку. Акцентні особливості поетичного мовлення Лесі Українки значною мірою позначились на процесі становлення акцентної норми української мови.

Роман Миджин. Акцентирование непроеизводных имен существительных женского рода в поэтическом употреблении Леси Украинки. В статье анализируются особенности акцентирования непроеизводных имен существительных женского рода в поэтическом языке Леси Украинки. Поезия Леси Украинки является необходимым и неисчерпаемым материалом для изучения и исследования акцентной системы украинского языка на определенном этапе его исторического развития. Особенности акцентирования поэтической речи Леси Украинки в значительной мере отразились на процессе становления акцентной нормы украинского языка.

Roman Midzhyn. Stressing non-derivative feminine nouns in the poetic usage of Lesya Ukrainka. The peculiarities of stressing feminine non-derivative nouns in the poetic language of Lesya Ukrainka are analysed in the article. Lesya Ukrainka's poetry is necessary and inexhaustible material for studying and investigating the stress system of Ukrainian on a certain stage of its historic development. The stress peculiarities of the poetic language of Lesya Ukrainka considerably influenced the formation of the stress system of the Ukrainian language.